

УДК 338.43: 634.7: 339. 564 (477)

Л. М. Галат,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,

Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Херсон, Україна

ORCID ID: 0000 0003 0075 9730

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.1—2.46

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ЯГІДНИЦТВА УКРАЇНИ

L. Galat,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Information Technologies,

Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson, Ukraine

EXPORT POTENTIAL AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE BERRIES OF UKRAINE

У статті оцінено сучасний стан розвитку ягідництва в Україні та визначено його місце у структурі садівництва з урахуванням перспектив розвитку галузі, сучасних тенденцій світового ягідного ринку та експортних перспектив українських ягід.

Встановлено, що в Україні, як і у світі, спостерігається зростання попиту на ягідну продукцію, розширюється видовий склад ягід на світовому ринку. Ягідні культури вирощують переважно у господарствах населення, в усіх регіонах країни, проте більша частина виробництва зосереджена навколо великих міст та у північно-західному регіоні.

Розглянуто структуру виробництва ягід за основними видами — полуниці, малини, смородини, агрусу, лохини. Проведено порівняння, площ насаджень, обсягів виробництва, урожайності основних ягідних культур в Україні. Спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва ягід за рахунок зростання урожайності, особливо у господарствах, які розвивають ягідництво на засадах комерційних проєктів.

Проведено аналіз факторів, які позитивно впливають на розвиток ягідництва, розширення площ комерційних ягідних насаджень, збільшення виробництва та експорту ягідної продукції. Головними чинниками для українських товаровиробників стали глобальні тренди зростання попиту на ягідну продукцію в країнах з високими доходами споживачів; скасування імпорتنних квот до ЄС; державна фінансова підтримка галузі садівництва для закладання нових ягідних насаджень, будівництва холодильників, сортувальних ліній.

Розглянуто структуру та географію експорту ягідної продукції. Експортна складова у валовому виробництві ягід близько 10%, проте з роками вона зростає. В структурі експорту переважають заморожені ягоди. Більші переваги для експорту мають лохина, малина, дикорослі та органічні ягоди. Ягоди експортуються переважно до країн ЄС та Близького Сходу.

Визначено проблеми та шляхи подальшого розвитку ягідництва в Україні та збільшення його експортного потенціалу. Розвиток ягідництва має здійснюватися шляхом закладання нових насаджень, збільшення урожайності ягідних культур, підвищення якості ягідної продукції через сертифікацію, доробку, заморожування, холодну логістику, просування на більш дорогі ринки Європи та інших частин світу.

Обґрунтовано удосконалення механізмів взаємодії держави з товаровиробниками ягідної продукції та партнерських відносин між виробниками ягід усіх категорій та іншими учасниками ягідного ринку, переробки, громадських професійних формувань.

The article assesses the current state of berry development in Ukraine and determines its place in the structure of horticulture, taking into account the prospects of the industry, current trends in the world berry market and export prospects of Ukrainian berries.

It is established, that in Ukraine, as well as in the world there is an increase in demand for berry products, the species composition of berries on the world market is expanding. Berry crops are grown mainly in households, in all regions of the country, but most of the production is concentrated around large cities and in the north-western region.

The structure of berry production by main types — strawberries, raspberries, currants, gooseberries, blueberries is considered. The comparison of plantation areas, production volumes, yields of the main berry crops in Ukraine is carried out. There is a tendency to increase the production of berries due to increased yields, especially in farms that develop berry growing on the basis of commercial projects.

An analysis of the factors that positively affect the development of berry growing, expanding the area of commercial berry plantations, increasing the production and export of berry products. The main factors for Ukrainian producers

were global trends in demand for berry products in countries with high consumer incomes; abolition of import quotas to the European Union; state financial support of the horticultural industry for the establishment of new berry plantations, construction of refrigerators, sorting lines.

The structure and geography of berry export are considered. The export component in the gross production of berries is about 10%, but over the years it has grown. The structure of exports is dominated by frozen berries. Blueberries, raspberries, wild and organic berries have greater export advantages. The berries are exported mainly to the EU and the Middle East.

Problems and ways of further development of berry growing in Ukraine and increase of its export potential are determined. The development of berry growing should be carried out by planting new plantations, increasing the yield of berry crops, improving the quality of berry products through certification, processing, freezing, cold logistics, promotion to more expensive markets in Europe and other parts of the world.

Improvement of mechanisms of interaction of the state with commodity producers of berry products and partnership relations between producers of berries of all categories and other participants of the berry market, processing, public professional formations is substantiated.

Ключові слова: ягідництво, експортний потенціал, виробництво ягід, урожайність ягід, економічна ефективність, інфраструктура ягідного сектору, сертифікація, заморожування ягід, холодна логістика.

Key words: berry growing, export potential, berry production, berry yield, economic efficiency, berry sector infrastructure, certification, berry freezing, cold logistics.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

За останні роки світовий ринок фруктів та ягід з переважно локального ринку став глобальним, де світове формування цін відбувається не лише на ті фрукти, які ми імпортуємо, а попит і пропозиція на ягоди та фрукти в інших країнах впливають на ціни внутрішнього українського ринку. Світовий ринок фруктів, зокрема і ягід зростає стрімкими темпами, стає складним, фрагментарним, більш конкурентним, посилюються вимоги як до якості продукції, так і харчової безпеки фруктів та ягід.

Під дією сучасних трендів у харчуванні визначених модою, вибором здорового способу життя, перевагами у споживанні органічної, екологічно чистої продукції, а останнім часом і пандемією COVID-19 та турботою за підтримку імунітету значна частина населення в світі переважно у розвинених країнах формують зростаючий попит на свіжі фрукти та ягоди.

Якщо обсяги торгівлі кісточковими фруктами в світі починаючи з 2001 року зросли у 4 рази, зерняткових фруктів — у 3 рази, ягід — у 9 разів. За цей період ягоди з нішевого продукту перетворилися на продукт масового споживання. Обсяги торгівлі ягодами (9 млрд дол. на рік) зараз навіть перевищують показник кісточкових фруктів (6 млрд дол.) [1, с. 54]. Зростаючі тенденції розвитку ягідництва останніми роками спостерігається і в Україні. Обсяги виробництва ягід суттєво зросли, фермери та ягідні бізнес-проекти почали культивувати нові ягідні культури, впроваджувати нові моделі виробництва та бізнесу, підвищувати продуктивність галузі.

Ягідна галузь України — одна з найбільш динамічних в аграрному секторі і, за рівнем зростання експорту. Якщо раніше експортувалися переважно дикорослі ягоди, то підписання договору про Асоціацію з ЄС і як наслідок скасування імпорتنних квот до ЄС створили передумови для експорту свіжих і заморожених ягід з України у зростаючих обсягах. За даними Державної служби статистики України лише за період з 2014 по 2018 роки експорт свіжих та заморожених ягід зріз приблизно вп'ятеро. Якщо в 2014 році вітчизняні ягоди компанії експортували за кордон близько 4,5 тонн свіжої продукції на загальну суму понад 7 млн доларів США, то у 2018 році обсяг становив майже 23,5 тонни, а грошовий еквівалент перевищив позначку 33 мільйони доларів США [2, с. 10].

Водночас непрогресивна структура виробництва, нерозвиненість інфраструктури ягідництва, складна, не ефективна та невідповідна потребам сучасних ринків логістика та передпродажна підготовка, сортування, пакування ягідної продукції, незадовільні темпи кооперування дрібних товаровиробників-ягідників, проблеми з забезпеченістю робочою силою у пікові періоди збирання врожаю та догляду за ягідниками, низька інвестиційна привабливість галузі, передусім через неврегульовані остаточно питання з купівлею-продажем землі, вкрай необхідною умовою вирощування багаторічних насаджень — така низка проблем та невирішених питань щодо галузі, які не сприяють підвищенню її конкурентоспроможності та обмежують просування українських ягід на зовнішні ринки.

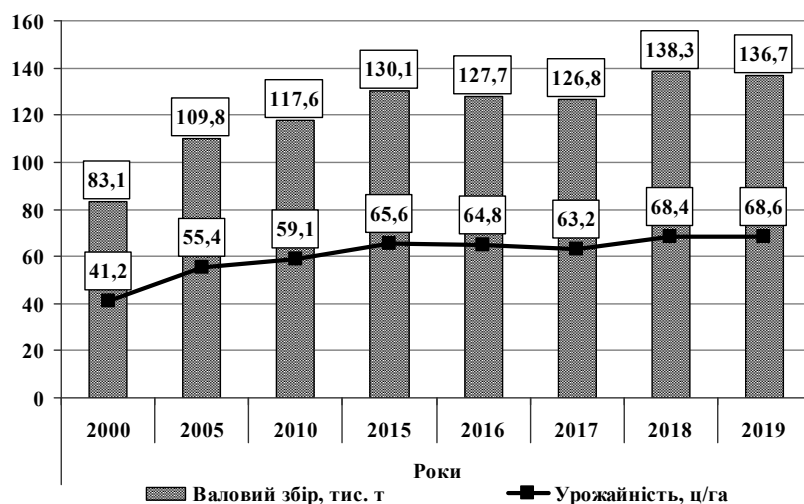

Рис. 1. Валове виробництво та урожайність ягідних культур в Україні за роками

Джерело: [10].

Проте Україна має суттєвий природно-кліматичний, логістичний, людський та виробничий потенціал для вирощування значного переліку ягідних культур та задоволення потреб як власного населення у повному обсязі, так і формування значних обсягів товарної ягідної продукції для експорту на світовий ринок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем розвитку галузі ягідництва, ринку ягідної продукції останнім часом приділяють увагу як вітчизняні учені, так і переважно аграрії-практики, які займаються виробництвом та переробкою, просуванням на ринки ягідної продукції. Так, Кернасюком Ю.В. розглянуто проблеми розвитку галузі садівництва, в тому числі ягідництва, виявлено сучасні тенденції на ринку продукції цієї галузі, оцінено рівень споживання населенням України плодів і ягід, тенденції та проблеми у їх виробництві [3].

Проведено оцінку економічних параметрів розвитку вітчизняного ринку плодів та ягід: виробництва, споживання, цінової ситуації, зовнішньої торгівлі, а також стан державної підтримки галузі садівництва за останні 20 років провідним науковим співробітником відділу ціноутворення і аграрних ринків ННЦ "Інституту аграрної економіки" Сало І.А. [4].

Низка експертів плодоовочевого ринку (Кухтіна І., Гетьманцева Т.) та аграріїв — провідних виробників ягід в Україні (Коротич Ю., Гречківський І. Куропій С.), досліджують фактори стрімкого розвитку та сучасні проблеми

ягідного бізнесу, тенденції та ризики на внутрішньому ринку та у експортному сегменті. Заслугує на увагу їх оцінка місця України у світовому виробництві ягід, використання досвіду високотехнологічного інноваційного виробництва ягід окремими українськими виробниками, досвід проникнення та формування власних ніш на світовому ринку ягідної продукції, маркетингу, сертифікації, розвитку інфраструктури, холодної логістики, кооперування та іншим аспектам та проблемам розвитку галузі ягідництва [5—7].

Проте дослідження нагальних проблем розвитку підгалузі ягідництва в Україні та зосередження уваги на різних проблемах виробництва, переробки, логістики, експорту, стану

ринку ягід та ягідної продукції недостатньо. В цій статті ми поставили перед собою мету розглянути експортний потенціал підгалузі та проаналізувати причини привабливості ягідництва для бізнесу, зорієнтованого як на внутрішнього споживача так і на експорт, тенденції і фактори зростання та гальмування розвитку ягідництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

У світі з року в рік споживається більше ягід. Згідно зі статистичними даними споживання зростає щорічно на 3—4%. Попит на ягідну продукцію формують переважно країни з високим рівнем доходів населення. Основна частина ягідної продукції споживається у свіжому вигляді, третина заморожується для подальшої реалізації через торгівлю та переважно для наповнювачів та іншої переробки у харчовій промисловості.

Географія розташування плантацій, традиції та культура виробництва в світі нерівномірна. Проте ягідні культури вирощують у багатьох країнах світу. Полуницю культивують у понад 70 країнах, малину — більше ніж у 40 країнах, смородину — понад 30 країн. А найбільші площі чорниці та лохини в країнах Північної Америки та Європейського Союзу. Україна належить до основних світових виробників малини та смородини [9, с. 54]. На ринку фруктів конкурують не окремі компанії, а цілі країни-виробники. Конкурентами України по низці позицій фруктово-ягідного асортименту продукції виступають Польща, Туреччина, Іспанія, Марокко, Сербія та Болгарія.

Таблиця 1. Динаміка виробництва основних видів продукції ягідництва в Україні

Показники	Роки								2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Культури ягідні									
Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га	20,2	19,8	19,9	19,8	19,8	19,9	20,2	19,8	98,02
Валовий збір, тис. т	83,1	109,8	117,6	130,1	127,7	126,8	138,3	136,7	164,50
Урожайність, ц/га	41,2	55,4	59,1	65,6	64,8	63,2	68,4	68,6	166,50
З них: суниці та полуниці									
Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га	7,5	8,1	8,1	8,2	8,0	7,8	7,9	7,9	105,33
Валовий збір, тис. т	32,1	46,2	57,2	64,0	61,9	55,0	62,3	62,6	195,02
Урожайність, ц/га	42,6	57,2	70,3	78,2	77,0	68,6	77,1	77,0	180,75
Малина і ожина									
Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га	5,1	5,0	5,1	5,0	4,6	5,0	4,9	5,2	101,96
Валовий збір, тис. т	19,7	28,5	25,7	30,4	31,9	34,2	35,2	35,5	180,20
Урожайність, ц/га	33,2	50,5	92,0	133,4	116,4	125,2	135,0	116,5	350,90
Смородина									
Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га	4,4	4,2	4,4	4,5	4,8	4,8	4,7	4,2	95,45
Валовий збір, тис. т	19,9	24,8	25,8	25,5	24,5	27,1	29,6	26,6	133,67
Урожайність, ц/га	45,2	58,7	58,1	56,6	51,8	57,7	64,6	64,6	142,92
Агрис									
Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га	1,0	1,0	1,0	0,9	0,5	0,5	0,5	0,5	50,0
Валовий збір, тис. т	8,9	8,2	6,8	6,6	6,6	7,8	8,2	8,1	91,01
Урожайність, ц/га	85,8	83,8	68,4	71,4	71,0	84,2	88,7	88,3	102,91

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України за 2019 р. [10].

Україна має значний природний, кліматичний, логістичний та людський потенціал для виробництва ягідної продукції. Проте, структура галузі садівництва, її характер, нерозвиненість або відсутність відповідної інфраструктури, процеси приватизації, що відбувалися у сільському господарстві України, потреба в значних інвестиціях для модернізації галузі суттєво пригальмували її розвиток у порівнянні з сучасним інноваційним оновленням галузі садівництва та ягідництва у провідних країнах.

У секторі виробництва ягід спостерігаються такі ж тенденції як і для фруктів. Так, під зернятковими культурами в Україні відведено 55% площ садів. Ці культури дають 66% виробництва фруктів. Найбільше виробляється яблук, значно менше груш і ще менше айви. На другому місці за площами насаджень і за обсягами виробництва кісточкові культури (відповідно 34 і 27%), на третьому — ягідні (11 і 7%). Динаміка виробництва фруктів в країні свідчить про те, що за останні 30 років на тих самих площах садоводи стали виробляти втричі більші обсяги продукції [9, с. 54]. Все ж останні 20 років галузь ягідництва демонструє відновлення: позитивну динаміку як валового збору, так і урожайності.

Динаміка площ, зайнятих під ягідними культурами відносно незначна за досліджуваний період як по Україні, так і по регіонам (табл. 1, рис. 1) Проте, валове виробництво за цей же час зросло більше ніж на 60% (з 83,1 тис. т до 136,7 тис. т). Зростання урожайності ягідних культур збільшилося на 66%. воно відбулося в основному завдячуючи використанню інтенсивних технологій, якісного сертифікованого садивного матеріалу, нових сортів ягідників та ефективного використання землі. Як спостерігаємо з даних таблиці 1 найбільше зростання урожайності було по суниці садовій — на 80% та малині і ожині більше ніж у 10 разів за пе-

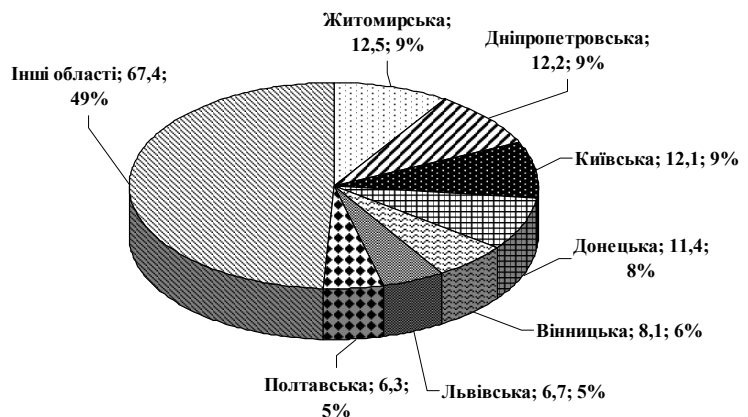

Рис. 2. Розміщення виробництва ягід за регіонами України

Таблиця 2. Динаміка закладання площ лохини садової в Україні за роками

Роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Площа, га	134	211	233	246	403	474	576	660	757	1044	1529	2185	2758
% до попереднього року	-	58	110	106	164	118	122	115	115	138	146	143	126

Джерело: розраховано за даними [11, с. 20].

ріод. Деяке зменшення виробництва агрусу та смородини.

Виробництво ягідних культур за категоріями господарств та за регіонами досить нерівномірне. Дослідження площ, обсягів виробництва та урожайності основних ягідних культур (табл. 3) показує, що 89,1% виробляється господарствами населення. Серед видового складу ягід найбільше виробляється суниці садової — 45,8% у 2019 році [10].

При цьому, зростання виробництва ягід в окремих регіонах збільшувалося більш стрімкими темпами: у Київській області в 6 разів, у Херсонській — понад 10 разів, у Полтавській у 7 разів, у Рівненській — 4 рази.

Серед областей найбільше ягід виробляють (данні 2019 року) переважно в регіонах з містами мільйонниками Київська (12,1 тис. т), Донецька (11,4 тис. т), Дніпропетровська (12,2 тис. т), Харківська (5,7 тис. т) та окремих областях Центру та Західного регіону — Житомирська (12,5 тис. т), Вінницька (8,1 тис. т), Полтавська (6,3 тис. т), Львівська (6,7 тис. т), Чернівецька (5,7 тис. т) області (рис. 2) [10].

По усім ягідним культурам спостерігається зростання урожайності. Проте потенціал зростання виробництва та врожайності значний. Наприклад, у присадибному господарстві урожайність суниці садової становить у середньому 90 ц з га, тоді як на професійній фермі — до 250 ц з га [9, с. 57].

З огляду на те, що переважна частина ягід (89%) виробляється у домогосподарствах та у дрібних товаровиробників, то сукупний потенціал виробництва ягід в Україні значний [4, с.17].

Слід зазначити, що державною службою статистики по іншим ягідним культурам статистичні спостереження не проводяться, а виробництво не лише домогосподарствами, а і комерційні посадки таких ягідних культур як жимолость, обліпіха, кизил, горобина, шипшина та інші, хоча в незначних обсягах, все ж є. Суттєві зміни відбуваються у виробництві лохини.

В останні роки спостерігається зростаюча тенденція по закладанню її комерційних насаджень (табл. 2).

За кілька останніх років Україна стала одним з найбільших європейських виробників лохини та світовим лідером за темпами зростання площ під її насадженнями. За 12 років, з 2007 року площі комерційних насаджень зросли з 134 га до 2758 га — зросли майже у 20 разів (табл. 2),

Згідно з дослідженням ринку лохини, проведеного у 2019 році ТОВ "Фруктовий проєкт" у партнерстві з розсадником ягідних культур "ФруТек" та інститутом садівництва УААН, упродовж останніх років темпи зростання закладення насаджень лохини в Україні значно зросли. За останні 3 роки (2017—2019 рр.) в Україні було закладено як мінімум 1700 га насаджень ягоди. Понад 100 господарств формують 50% експорту лохини у свіжому вигляді. Суттєвим стимулом у зростанні площ під насадженнями плодово-ягідних культур, зокрема лохини, стала державна підтримка у 2018—2019 рр. [11, с. 19].

Найбільші площі під лохиною розташовані у Житомирській (30%), Київській (20%), Волинській (4%), та Закарпатській (9%) областях.

Лохина була вперше додана до переліку культур за якими звітують українські товаровиробники у 2016 році. Так, за офіційними даними, у 2019 році в Україні під лохиною було зайнято 900 га, з яких 500 га були у плодоносному віці. За оцінками спеціалістів Державної служби статистики у 2019 р. валовий збір лохини в країні сягнув 2,3 тис. т. Проте такі оцінки підлягають деяким сумнівам, оскільки за офіційними даними тільки у 2018 році експорт цих ягід майже вдвічі перевищував виробництво. За оцінками Асоціації "Ягідництво України", площі під лохиною щонайменше у 5—7 разів більші за статистичні, тобто навіть за середньостатистичної урожайності у 2019 році було зібрано як мінімум 10 тис. т [12, с. 11].

Серед м'яких ягід, що культивуються в Україні в останній час лохина високоросла здобула найбільшу прихильність у комерційних товаровиробників та має більші експортні перспективи через низку переваг:

— зростаючий попит на ягоди лохини на найближчому до України свіжому ринку ягід — ринку ЄС;

— має комерційні переваги — серед ягід, що культивують в Україні, лохина краще зберігається, більш транспортабельна;

— насадження лохини високорослої плодоносять 50—60 років;

— збирання ягід можливе машинним способом;

— у поточний період ціни на лохину в Україні та і у світі найвищі, як наслідок, висока маржинальність;

Ягідна галузь України — одна з найбільш динамічних в аграрному секторі за рівнем зростання експорту. Якщо раніше експортувалися дикорослі ягоди, то підписання договору про Асоціацію з ЄС і, як наслідок, скасування імпорتنних квот до ЄС створили передумови для експорту свіжих і заморожених ягід з України. Офіційні джерела повідомляють, що за період з 2014 по 2018 роки експорт свіжих та заморожених ягід зріз приблизно вп'ятеро. Якщо в 2014 році вітчизняні ягоди компанії експортували за кордон близько 4,5 тонн свіжої продукції на загальну суму понад 7 млн доларів США, то у 2018 році обсяг становив майже 23,5 тонни, а грошовий еквівалент перевищив позначку 33 мільйони доларів США [1, с. 54—55].

Попри зростання експорту ягідної продукції обсяги експорту свіжих ягід в останні роки з України не значні (табл. 3), його географія обмежується переважно країнами-сусідами. Головним споживачем більшості товарної продукції, як і раніше виступає Білорусь та Польща, що скоріше за все свідчить про її подальший перепродаж у треті країни, або на подальшу переробку. Проте більш активно відбувається експорт замороженої ягідної продукції до країн Євросоюзу: Польщі, Німеччини, Чехії, Литви, Франції, Італії та ін. За цим каналом збуту за п'ять років по більшості країн відбулося зростання у 2—3 рази. Втім, у 2019 р. сукупний обсяг експорту ягідної продукції (свіжої і замороженої) склав близько 10% від валового виробництва ягід в Україні.

Орієнтир на експорт в останні роки демонструють виробники лохини. Станом на 2019 рік з понад 100 господарств, що мають посадки лохини, 9 сертифіковані за стандартом Global G.A.P., їх сукупний банк таких насаджень складає 900 га, що становить 34% від усіх комерційних насаджень лохини в Україні.

Реалізація експортного потенціалу галузі ягідництва України в умовах поточних тенденцій в галузі та на ринку ягідної продукції залежить від низки чинників та наявних проблем у цьому секторі.

Таблиця 3. Обсяги та географія експорту ягід з України, тонн

Країна/роки	2015	2016	2017	2018	2019
суниці садові					
Білорусь	56,9	2107,7	1501,6	991,2	423,9
Польща		18,0	51,9	48,0	367,9
Молдова	34,6	142,1	232,1	98,6	34,6
ОАЕ		0,9			1,7
Сауд. Аравія					0,3
малина					
Польща	313,2	673,2	961,3	879,6	860,3
Білорусь		46,4	238,3	195,6	74,9
Румунія			32,6	33,4	13,6
Словаччина					1,1
суниці садові заморожені					
Польща	127,1	239,3	2095,7	2359,8	2356,6
Австрія	327,1	82,2	73,0	293,3	279,0
Чехія	1,2		37,3	36,1	218,6
Італія	157	2,9	90,8	30,2	165,1
малина та смородина заморожені					
Польща	2222,3	4450,7	7587,1	7570,3	6832,7
Чехія	384,4	683,4	845,5	1890,4	2063,5
Литва	258,2	559,9	381,9	939,6	1158,7
Німеччина	562,5	1206,7	809,8	1198,7	1124,2
Австрія	180,5	635,5	1004,7	824,4	763,5
Франція	227,9	396,1	470,8	681,8	728,1
Італія	370,0	474,1	622,7	716,6	475,1

Джерело: Державна служба статистики України за 2019 р. [10].

По-перше, попри загальне зростання обсягів виробництва м'яких ягід в Україні, відповідного зростання експорту не спостерігається. Факторів, що обумовлюють такий стан кілька. Передусім це те, що виробництво переважної частини ягід (89%) відбувається у господарствах населення та особистих селянських господарствах призводить до того, що дуже важко, а то і неможливо формувати великі товарні партії, забезпечити сортову однорідність продукції та однакову якість, прослідковувати продукції "з поля до споживача", відповідальне збирання, сортування та інші підготовчі заходи. Ще більш складніший пучок відносин учасників такого кооперування виникає за необхідності організації охолодження продукції, використання упаковки, сортувальних ліній, сертифікації, реклами тощо.

По-друге, господарства населення як мікро-бізнес з виробництва ягід працюють за принципом самофінансування та без значних капіталовкладень, застосовуючи багато ручної праці, яку не враховують під час обрахунку доцільності та ефективності їх господарської діяльності. Завдяки цьому вони менш залежні від подорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів. На вітчизняному ринку плодів господарства населення займають свою сталу нішу і суттєво впливають на пропозицію продукції та формування попиту і ціни

на неї. Кожне окреме таке господарство має незначну масу продукції для продажу, і тому може реалізувати її швидко і дорожче [5, с. 16]. Та має суттєвий вплив на стан внутрішнього ринку і на ціни.

По-третє, виробництва ягід експортної якості суттєво бракує через неможливість її забезпечення господарствами населення. Наприклад, 2019 року виробництво суниці садової в Україні становило близько 70 тис. тонн, з яких експортувати змогли менше як 2 тис. тонн. Навіть коли ціни на внутрішньому ринку були дуже низькі, українські ягоди практично не експортували, бо наші виробники не мають ресурсів для охолодження та передпродажної доробки та якісної логістики [13, с. 20]. Для експорту ягід охолодження та правильне перевезення охолодженої ягідної продукції обов'язкове. І лише одиниці українських господарств мають змогу організувати правильну логістику.

По-четверте, експорт ягідної продукції передбачає не одноразові ситуативні поставки на закордонні ринки, як трапляється з окремими нашими товаровиробниками при сприятливій для них кон'юнктурі, а системну роботу по формуванню усталених відносин з західними партнерами на довготривалій основі. Таке співробітництво за сучасних вимог конкурентного світового ринку ягід під силу тільки для великих виробників, які здатні сформувати достатні партії однорідної, якісної продукції та забезпечити її холодну логістику до покупця. Важливим фактором ще є і періодичність та більш тривалий графік поставок, можливо різної продукції одного асортиментного ряду, тому що присутність товару в торговельних мережах, його впізнаваність впливає та вибір покупцями, формує довіру та вибір споживачів і як результат закріплення на ринку.

По-п'яте, для значної кількості українських товаровиробників розуміння якості продукції зводиться до таких її характеристик як товарний вид, фізико-хімічні, органолептичні та інші показники які разом визначають якість продукції. Проте глобальний ринок харчових продуктів, у тому числі і ягід, керується у цьому питанні такими інструментами, як сертифікація продукції, яка передбачає дотримання багатьох параметрів щодо товару починаючи від його виробництва до споживача на прилавку магазину. Отримання сертифікатів на ягідну продукцію дорого вартісна та організаційно витратна справа і тому можлива для такого ягідного бізнесу, де є уже певний ефект масштабу

та необхідні напрацювання та товарні обсяги продукції. На глобальних ринках не буває ягідної продукції низької або другої якості ще й через те, що зіпсована, не відповідна якості продукція потребує додаткових витрат на сортування та утилізацію, а зазвичай це значні втрати.

По-шосте, вихід на зовнішні ринки, налагодження комунікації з закордонними бізнес-партнерами потребує інвестування в маркетинг, інфраструктуру, комунікацію, логістику, що потребує немалих витрат і не доступна для дрібного бізнесу. Якщо виробник ягід формує стратегію виходу на зовнішні ринки і пробує заявити себе хоча б на виставках, то такий крок потребує суттєвих капіталовкладень. Так, вартість участі у колективному стенді на виставці у Парижі SIAL-2018 коштувала його учаснику 5—9 тисяч євро, індивідуальному — 25—30 тисяч євро [13, с. 20]. Проте, крім цих витрат, значні, розділені в часі витрати необхідні для розроблення дизайну, текстів, слоганів, сертифікації, розроблення англomовного сайту, англomовний персонал, пошук потенційних клієнтів, присутність у конкурентному середовищі тощо.

Експортна стратегія товаровиробника ягід має розглядатися не лише як можливість отримати додатковий дохід, а й можливість отримання досвіду відповідати світовим стандартам та вимогам, можливість розширювати та диверсифікувати збут виробленої продукції.

По-сьоме, на розширення експортного потенціалу ягідництва суттєво впливає структура товаровиробників, яка склалася: сектор домогосподарств та особистих селянських господарств, фермерські господарства та товаровиробники ягідної продукції започатковані як бізнес-проекти на інвестовані кошти різного походження (великих аграрних товаровиробників, інших суб'єктів, іноземні інвестори тощо). На нашу думку, саме останні і є основними експортно-орієнтованими виробниками ягідної продукції, передусім через можливість залучення для започаткування такого бізнесу ресурсів (людських, фінансових, інформаційних, комерційних та ін.) з інших джерел.

Проте кооперування особистих селянських господарств, домогосподарств, фермерів на різних засадах мають збільшити експортний потенціал виробництва замороженої ягідної продукції, дикорослих ягідних культур та ін.

Кооперування невеликих товаровиробників має перспективи не лише з метою збуту, логістики, а і з метою подальшої переробки. Для ягідних культур це передусім заморожування,

яке вирішує низку проблем, що виникають у період масового досягання ягід — збереження корисних властивостей ягід, створення нового продукту з дещо іншими споживчими якостями з більшою доданою вартістю і можливістю його подальшої реалізації у віддалені терміни, та розвантаження внутрішнього ринку для запобігання обвалу цін, зниження доходності бізнесу тощо. В Україні перший кооперативний цех із заморозки ягід побудував кооператив "Файна поляна" на Тернопільщині, що з 2015 року об'єднує 28 учасників. На підприємстві є два приміщення з камерами шокової заморозки продуктивністю 3 тони на добу і камери зберігання, що дають можливість одночасно зберігати 60 тонн продукції. Проте навіть такий невеликий цех фінансово нерентабельний та й недоцільний для фермера з 1—5 га ягідних насаджень. Для створення цеху для заморозки цьому кооперативу було надано фінансову допомогу агрохолдингом "Мрія" на поворотній основі у сумі 500 тис. грн на 2 роки, яка була не основною частиною цього проєкту [14, с. 78—79]. Інтересом агрохолдингу в цьому проєкті стала соціальна мета створення постійних робочих місць для пайовиків землі, що хочуть працювати у сільській місцевості у тих селах, де агрохолдинг орендує землі. Крім того, кооператив отримав компенсацію в рамках державної підтримки у розмірі 800 тис. грн. Через високу вартість заводу з заморожування (1—2 млн євро) у порівнянні з наявними та очікуваними доходами від дрібно форматного та навіть середнього ягідного бізнесу створення таких цехів з заморожування відбувається повільніше, ніж розвивається ця галузь. Так, у сусідній Польщі, в якій ягідний сектор почав розвиватися раніше, приблизно 150 цехів з заморожування і близько 450 шокових тунелів, водночас в Україні щонайменше 30 професійних шокових тунелів, з них 20 у 11 морозильних цехах [14, с. 80].

Суттєвим чинником розвитку у тому числі ягідництва в останні роки стала державна фінансова підтримка, яка до 2013 року здійснювалася за рахунок розподілу коштів зі спецфонду сформованого згідно Закону України "Про збір та розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства". Через чотири роки, починаючи з 2017 року урядом відновлено програму підтримки галузі садівництва 2801350 "Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними" та оновлено процедуру розподілу коштів. Протягом 2017—2019 рр. закладено 13,6 тис. га плодкових та ягідних насаджень.

Обсяг фінансування у 2018 р. становив 395 млн грн, у тому числі за двома напрямками: компенсація витрат з придбання садивного матеріалу — 261 та будівництво холодильників — 131 млн грн [4, с. 21]. У 2019 та 2020 роках обсяг фінансової підтримки галузі був на рівні 400 млн грн. Проте у березні 2020 р. Постановою КМ № 279 було внесено суттєві зміни до порядку використання коштів, що передбачені у державному бюджеті на ці цілі. Кошти державного бюджету надаються на безповоротній основі аграріям на рівні 80% для компенсації вартості садивного матеріалу плодово-ягідних культур, будівництво холодильників та об'єктів з заморожування плодово-ягідної продукції, придбання ліній товарної обробки, висушування, спорудження шпалер, встановлення краплинного зрошення та придбання необхідних для цього матеріалів, техніки та обладнання для садових робіт та переробки неукраїнського походження (30%) вартості [15]. Акценти на переробку було зроблено з метою розвантаження ринку у період його насичення, уникнення демпінгу цін та збереження врожаю і нарощування виробництва продукції з більшою доданою вартістю. Втім, державна підтримка доступна інституційно підготовленим аграріям, які досягли певного масштабу виробництва та для поточної операційної діяльності мають власні обігові кошти, або доступ до кредитних ресурсів з недержавних джерел.

Значні експортні перспективи має органічне виробництво ягідних культур, тому що світовий ринок органічної плодово-ягідної продукції стабільно зростає протягом останніх 15 років. Серед виробників плодово-ягідної продукції в Україні найбільш поширене виробництво саме органічних ягід. Причин тому кілька: органічна продукція значно дорожча, а отже, сподівання на доходність бізнесу вищі; ягідні плантації починають плодоносити раніше (наприклад, суниця — в перший рік після посадки, малина — на другий), це дає змогу швидше продавати свою продукцію та повертати інвестиції, вкладені в бізнес. Окупності ж фруктових садів слід чекати на восьмий чи дев'ятий рік після їхньої закладки. Для вирощування ягід потрібні менші площі та інвестиції ніж для виробництва фруктів.

Темпи нарощування показників українського органічного ягідництва зростають як за кількістю виробників, площею органічних плантацій, так і за обсягами врожаїв. Згідно з даними "Органік стандарт", у 2018 році зафіксовано 106 виробників органічної продукції:

86 з них культивують малину на загальній площі понад 582 гектари, 14 — лохину, на 106 гектарах, 23 господарства відвели 75,5 гектара під суницю, а 22 виробники вирощують інші ягідні культури (агрус, смородину, порічки, жимолость, ягоди годжі) на площі майже 100 гектарів органічних земель 25 операторів ринку одночасно вирощують дві та більше ягідних культур [16, с. 28].

Перші ягідні проекти в Україні з виробництва органічної продукції стартували у 2012 році, а попит на органічну ягоду з'явився лише у 2015 році, передусім — на заморожену малину. Здебільшого її вирощують у Київській області — тут 28 виробників засадили малиною понад 175 га, з яких отримують орієнтовно більш як сім сотень тонн урожаю. На другому місці — Вінницька область (55,7 гектара), де 14 операторів збирають 475 тонн малини. Значні площі під органічну лохину та суницю садову аграрії почали відводити у 2015 році. Лідери з виробництва суниці — Київська область (253 тонни) Житомирська (175 тонн) та Рівненська області (майже 100 тонн). Що стосується органічної лохини, то її насадження тільки починають вступати в плодоношення: наприклад, на Київщині за сезон збирають 30 тонн лохини, на Харківщині — 4 тонни. Найбільше нішевих ягід вирощують в Одеській області, де на площах у 50 га отримують 127 тонн плодів [16, с. 29].

Цей сектор в Україні лише розвивається: з року в рік закладаються нові насадження та зростають обсяги виробництва та експорту.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження стану, проблем та тенденцій розвитку підгалузі ягідництва в Україні та її експортного потенціалу вказує на те, що обсяги виробництва м'яких ягід в останні роки у всіх типах сільськогосподарських виробників зростали, при відносно незмінних площах під цими культурами у господарствах населення та зростанні площ окремих ягідних культур під комерційними посадками. Експортна складова у валовому виробництві ягід близько 10%, проте з роками вона зростає. В структурі експорту переважають заморожені ягоди. Більші переваги для експорту мають лохина, малина, дикорослі та органічні ягоди. Ягідні культури вирощують практично в усіх регіонах країни, проте понад половину обсягів виробництва зосереджено навколо великих поселенських агломерацій та в областях наближених до північно-західного кордону України.

Мотивуючими факторами для розширення площ комерційних ягідних насаджень, збільшення виробництва та експорту ягідної продукції для українських товаровиробників стали глобальні тренди зростання попиту на ягідну продукцію переважно на ринках країн з високими доходами споживачів та відповідно привабливість цих ринків; скасування імпорتنних квот до ЄС після підписання Україною договору про Асоціацію та спрощення доступності для українських товаровиробників до ринків ЄС; державна підтримка галузі плодоовочівництва в останні роки в частині компенсації витрат на відновлення насаджень та формування інфраструктури для забезпечення якості ягідної продукції — доробки, зберігання, логістики, охолодження, заморозки;

Для подальшого розвитку галузі ягідництва України необхідно на нашу думку, зосередити увагу на:

- виробництві ягідної продукції як для внутрішнього ринку, так і на експорт. Для цього необхідно націлитися на підвищенні якості продукції одночасно з утриманням конкурентоспроможних цін та прийняттого рівня рентабельності. Вимоги якості передбачають як харчову безпеку споживачів, так і її відповідність вимогам споживачів, яких стає дедалі більше і які стосуються зовнішнього вигляду та складу продукції, догляду за нею під час вирощування, упакування та транспортування чи зберігання;

- необхідності експортного спрямування української ягідної продукції до Європейського ринку за умови її сертифікації, що забезпечує належну підтверджену якість продукції та формує репутацію товаровиробника-експортера;

- розбудові інституцій та формуванні професійного середовища для навчання, обміну професійною інформацією операторів ягідного ринку та товаровиробників;

- підвищенні економічної ефективності виробництва ягідних культур завдяки зростанню урожайності, формуванню належного сортового складу рослин затребуваного на зовнішніх ринках, механізації процесів догляду за ними, збирання, доробки, холодної логістики, формування системи маркетингу;

- участі професійних громадських формувань, проектів підтримки, органів самоврядування сільських територіальних громад у створенні кооперативів та інших формувань з метою забезпечення само зайнятості населення у ягідництві;

Подальша державна підтримка ягідництва, хоча б на рівні останніх попередніх років на відшкодування витрат для закладання нових насаджень, придбання засобів і механізмів догляду, розбудови інфраструктури доробки, переробки, заморожування сприятиме нарощуванню виробництва ягід в Україні, насиченню відповідного внутрішнього ринку та зростанню експортного потенціалу ягідної галузі.

Література:

1. Кухтіна І. Новий сезон на ринку фруктів та ягід: тенденції та перспективи. Агробізнес сьогодні. 2020. № 11. С. 54—57.
2. Балан А. Сучасні знання — драйвер розвитку ягідного сектору України. Ягідник 2019. № 4. С. 10.
3. Кернасюк Ю.В. Галузь садівництва: розвиток, тенденції та перспективи. Агробізнес сьогодні. 2020. № 17. С. 14—17.
4. Сало А.І. Розвиток ринку плодів та ягід в Україні. Економіка АПК. 2020. № 3. С. 16—23.
5. Сало І. Не їмо, бо дорого. Садівництво по-українськи. 2020. № 5. С. 10—14.
6. Коротич Ю. "Атлас" експортних можливостей. Плантатор. 2020. № 1. С. 10—13.
7. Куропій С. Якість, доступність і пакування: важливі складові у всесвіті можливостей для розвитку ягідника. Ягідник. 2020. № 1. С. 16—18.
8. Гречківський І. "Family Garden": модель ягідного підприємства орієнтованого на експорт. Ягідник. 2019. № 1. С. 14—17.
9. Власова О. Для збереження врожаю ягід. Агробізнес Сьогодні. 2020. № 11. С. 57—65.
10. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.01.2021).
11. Поперечна О. Лохина — ягода № 1 в Україні за площею комерційних насаджень. Ягідник. 2020. № 1. С. 19—21.
12. Коротич Ю. Ринок ягід у контексті пандемії. Плантатор. 2020. № 11. С. 8—13.
13. Непомнящая А. Наши в Париже: чему научились украинские ягодоводы на международной выставке SIAL — 2018. Ягодник. 2018. № 5. С. 12—13.
14. Мелешко К. Як правильно побудувати завод із заморозки: поради експертів та досвід ягідників. Ягідник. 2019. № 1. С. 76—80.
15. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2020 р. № 279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.01.2021 р.).
16. Органічний ринок ягід: де шукати стабільний попит. Ягідник. 2019 № 4. С. 28—29.

References:

1. Kukhtina, I. (2020), "New season in the fruit and berry market: trends and prospects", *Ahrobiznes s'ohodni*, vol. 11, pp. 54—57.
 2. Balan, A. (2019), "Modern knowledge — a driver of development of the berry sector of Ukraine", *Yahidnyk*, vol. 4, pp. 10.
 3. Kernasiuk, Yu.V. (2020), "Horticulture: development, trends and prospects", *Ahrobiznes s'ohodni*, vol. 17, pp. 14—17.
 4. Salo, A.I. (2020), "Development of the fruit and berry market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 16—23.
 5. Salo, I. (2020), "We do not eat because it is expensive", *Sadivnytstvo po-ukrains'ki*, vol. 5, pp. 10—14.
 6. Korotych, Yu., (2020), "'Atlas' of export opportunities", *Plantator*, vol. 1, pp. 10—13.
 7. Kurapij, S. (2020), "Quality, availability and packaging: important components in the universe of opportunities for berry development", *Yahidnyk*, vol. 1, pp. 16—18.
 8. Hrechkiw's'kyj, I. (2019), "'Family Garden': a model of an export-oriented berry enterprise", *Yahidnyk*, vol. 1, pp. 14—17.
 9. Vlasova, O. (2020), "To preserve the berry harvest", *Ahrobiznes S'ohodni*, vol. 11, pp. 57—65.
 10. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 Jan 2021).
 11. Poperechna, O. (2020), "Blueberry — berry № 1 in Ukraine by area of commercial plantations", *Yahidnyk*, vol. 1, pp. 19—21.
 12. Korotych, Yu. (2020), "The berry market in the context of a pandemic", *Plantator*, vol. 11, pp. 8—13.
 13. Nepomniaschaia, A. (2018), "Ours in Paris: what did Ukrainian berry growers learn at the international exhibition SIAL — 2018", *Yahodnyk*, vol. 5, pp. 12—13.
 14. Meleshko, K. (2019), "How to build a plant from freezing: expert advice and experience of berries", *Yahidnyk*, vol. 1, pp. 76—80.
 15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On amendments to the Procedure for the use of funds provided in the state budget for the development of viticulture, horticulture and hop growing", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 25 Dec 2020).
 16. *Yahidnyk* (2019), "Organic berry market: where to look for stable demand", *Yahidnyk*, vol. 4, pp. 28—29.
- Стаття надійшла до редакції 14.01.2021 р.*